

Аліна Андрошук,

пошукач Інституту педагогіки і психології
професійної освіти АПН України

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ЮРИСТІВ У ГОЛЛАНДІЇ

Юридична освіта в Голландії має давні історичні традиції та наукові школи. Ще у 1425 р. в м. Лувені було засновано університет з факультетами цивільного і канонічного права. Випускники університету робили кар'єру, служачи церкві, світській адміністрації, бургундським принцам, у судах Голландії.

Північна Голландія відчувала потребу у власних університетах, і в 1575 р. у м. Лейдені було засновано університет. Інші провінції, за прикладом північної Голландії, також почали створювати університети: у 1585 р. було засновано Фрислендський університет (м. Франскер), у 1614 р. — університет м. Утрехта, у 1648 р. — університет м. Хардервейка. У деяких містах право викладалося на академічному рівні, але кваліфікація юриста не присвоювалась.

Нагадаємо, що голландське право запозичило основні елементи з різних європейських правових традицій і представляє собою синтез римського, власне голландського, а також французького, німецького, англійського права. Голландія зазвичай розглядається як представник романської групи.

У сучасній Голландії базову юридичну освіту студенти одержують в університетах (інститути і заклади середньої професійної освіти не здійснюють підготовку юристів). Право надавати професію юриста мають 9 юридичних факультетів: університету Амстердама, Вільного університету Амстердама, університету Гронінгена, університету Лейдена, університету Лімбурга (м. Маастрихт), Католицького університету Найменгена, Еразмуського університету (м. Роттердам), Католицького універси-

тету Брабанта (м. Тілбург), університету Утрехта. Відкритий університет (м. Херлен) також здійснює навчання праву.

Для вступу до університету не потрібно складати вступні іспити. Процедура прийняття в університет досить проста: кожний, хто має сертифікат VWO¹, може бути студентом університету. Абітурієнт звертається до центральної приймальної служби, яка вирішує, в який університет його може бути зараховано. При цьому береться до уваги побажання абітурієнта, його економічні та соціальні зв'язки з певними регіонами країни.

Що ж до соціального складу студентів, то соціологічні дослідження свідчать, що студенти юридичних факультетів найчастіше мають привілейоване походження: 36 % — з вищого класу, 28 % — середнього, 13 % — проміжного, 7 % — з нижчого класу.

Конституція Королівства Нідерландів проголошує: «Освіта повинна бути постійною турботою Уряду» (§ 1 ст. 23.1). Відповідно до ст. 28.8 Конституції «Уряд повинен подавати щорічні доповіді про стан освіти Генеральним Штатам». Таким чином, державі відводиться активна роль у сфері освіти. Вища освіта у Голландії регулюється Законом про університетську освіту.

У сучасній Голландії університети зберігають незалежний від уряду статус. Кожний університет організовує навчальний процес і проводить екзамени на свій розсуд, керуючись, однак, основними законодавчими принципами і положеннями. Згідно з інструкцією Міністерства освіти, тривалість університетського курсу становить 4 роки.

Університетська хартія передбачає, що студент-юрист повинен скласти екзамени з таких предметів: *голландське приватне право, голландське конституційне право, голландське адміністративне право, голландське кримінальне право*. Позитивні результати означають, що випускник може стати практикуючим юристом (адвокатом) чи суддею. У Нідерландах триває дискусія з приводу можливої відміни дії університетської хартії, що дасть університетам свободу у встановленні переліку екзаменів. Це стане можливим, якщо відповідне положення Закону про судові організації, що передбачають екзамени з голландського приватного і комерційного права як умови зайняття посади судді, також будуть відмінені.

¹ Сертифікат VWO (Voorbereidend wetenschappelijk onderwijs) вручається після закінчення гімназії (атенею)

Навчальний план голландського університету поділений на дві частини «пропедевтичним» екзаменом, який проводиться після першого року навчання. Цей екзамен має важливе значення, оскільки його складання — умова продовження навчання після закінчення університетського курсу. На завершальній стадії навчання в університеті студенти складають так званий *докторський екзамен*. Обидва екзамени проводяться за стадіями після прослуховування курсу чи групи курсів. *Пропедевтичний екзамен «Голландське право»* включає, згідно із ст. 82 університетської хартії, такі предмети: *введення в правову науку (правова теорія); конституційне та адміністративне право; кримінальне право; цивільне право*. Економіка й історія права також можуть бути включені у пропедевтичний екзамен. Після успішного складання пропедевтичного екзамену більшість студентів вибирає програму «Голландське право». *Докторський екзамен з цієї програми розглядається як необхідна умова для зайняття посади судді чи публічного обвинувача, а також адвоката*. У ст. 83 академічної хартії називаються такі предмети докторського екзамену: *конституційне й адміністративне право, включаючи адміністративно-процесуальне право; кримінальне право, включаючи кримінальний процес; цивільне право й відповідно цивільний процес*. Економіка та історія права також називаються серед предметів при складанні докторських екзаменів. Окрім зазначених предметів вимагається скласати також один чи більше предметів зі списку: *правова теорія; загальна юриспруденція; правова філософія; правова соціологія; академічна наука; право націй; право міжнародних організацій; європейське право; приватне міжнародне право; порівняльне право*. Цей перелік може бути розширено за рахунок предметів, що можна порівняти з правом націй, правом міжнародних організацій, європейським правом, приватним міжнародним правом, порівняльним правом. Студент, який успішно склав докторський екзамен, одержує ступінь магістра права (*magister juris*).

Крім програми «Голландське право», університети пропонують альтернативні програми навчання, наприклад, нотаріальну програму (для осіб, які бажають стати нотаріусами); програму з фінансового права (для підготовки спеціалістів фінансової сфери); юридичну програму Антіл і Аруби (островів, що є складовою частиною Королівства Нідерландів). Деякі університети обирають програми міжнародного права або так звані *вільні програми* (ст. 88 — 89 університетської хартії). Успішне складання

докторського екзамену з цих програм не дає права на присудження ступеня магістра права. Студенти одержують ступінь докторандуса (*doctorandus juris*), який присвоюється тим, хто успішно завершив університетський курс у Голландії.

Академічна кар'єра вченого є привабливою для багатьох голландських студентів. Пошукач ступеня доктора (докторант) протягом декількох років готує докторські тези (дисертацію), які повинні бути опубліковані. Після цього на урочистих академічних зборах факультету відбувається захист дисертації. В останні роки пошукачі докторського ступеня призначаються на посаду молодшого дослідника (*assistent in opleiding*). Строк перебування на цій посаді 4 роки, але він може бути продовжений ще на один рік.

Крім посади молодшого дослідника, в університетській ієрархії передбачено такі посади: *університетський лектор, старший лектор, професор*. Лектори університету часто, але не завжди, мають право перебувати на цій посаді протягом певного строку. Згідно з інструкцією Міністерства освіти, для того, щоб займати зазначені посади, необхідно мати ступінь доктора. Але це правило часто порушується. Звання професора можуть використовувати лише особи, що займають посаду професора. Голландська система юридичної освіти не знає стадії, яку можна порівняти з французькою *agregation* чи німецькою *habilitation*, наступною після завершення докторантури. Кожний, хто має ступінь доктора, може бути призначений професором. Більш того, професорами нерідко стають особи з великим професійним юридичним досвідом, які не мають докторського ступеня: судді, котрі мають солідний список наукових публікацій.

Дискусії з проблем розвитку юридичної освіти в Голландії супроводжуються відповідними реформами. Наприклад, у 1983 р. навчальний план було скорочено з 5 і 6 до 4 років. Голландська асоціація адвокатів нині прагне включення до законодавства вимоги про *післяуніверситетську освіту для майбутніх адвокатів*. Окремі юристи вважають, що подібні зміни матимуть драматичні наслідки й порушать юридичні традиції, що склалися. Справді, в Голландії єдиною підставою для вступу в юридичну професію завжди був ступінь магістра права. У 1998 р. Голландська асоціація адвокатів висунула іншу пропозицію, яка, тим не менш, у разі реалізації матиме ті самі результати й цілі, що й перша: *експериментальне введення післяуніверситетських освітніх програм*. У 1988 і 1989 рр. Голландську асоціацію адвокатів підтримали у цьому починанні декілька юридичних

факультетів (Лейдена, Амстердама, Гронінгена й Утрехта), які ініціювали *річний післяуніверситетський курс «Навчальний план другої фази»*. Випускники, які освоїли цей курс, мають більше шансів для працевлаштування.

Декілька професорів права і ряд великих корпорацій заснували приватну юридичну школу, що пропонує випускникам університетів однорічне навчання міжнародного права для подальшої роботи у великих фірмах. Слухачі сплачують за своє навчання 20 тис. гульденів за рік, що в 10 разів перевищує плату за навчання в державному університеті.

У зв'язку з перевиробництвом юристів у Голландії більшість випускників відчувають проблеми з працевлаштуванням. Особливо складно вступити у професійну касту адвокатів і суддів.

13 університетів Голландії суттєво відрізняються один від одного не лише своїми навчальними програмами, традиціями та професорсько-викладацьким складом, а й розподілом юристів-випускників. Випускники університету м. Лейдена недостатньо представлені серед адвокатів, але серед них багато суддів. Це відображає привілейованіше походження студентів Лейдена порівняно із студентами Найменгена і Тілбурга.

Особливе місце в академічному співтоваристві займає *Вільний університет* Амстердама, хоча він фінансується голландським урядом і підпорядковується тим же юридичним нормам, що й інші університети. Специфіка цього університету полягає в тому, що його було засновано як християнський (протестантський) університет, який виконує соціальні та культурні функції у суспільстві і не обмежується лише роллю освітнього й наукового центру. У цьому університеті навчаються 14 тисяч студентів, працює 3,5 тис. службовців (академічний і неакадемічний персонал). Своїми пріоритетами університет проголосив інноваційні дослідження і якісну освіту, що передбачає повноту знань та прояв особистої уваги до студентів. Офіційно Вільний університет вважається приватним. Головна ідея університету — свобода від церкви і держави. Особливий акцент у системі освіти робиться на його індивідуалізації, що накладає відбиток і на організаційну культуру університету, яка характеризується соціальною та професійною взаємодією студентів, викладачів і суспільства, а також сильним університетським управлінням.

На юридичному факультеті Вільного університету навчаються 1,5 тис. студентів (у т. ч. 200 студентів — неповний час). Щорічно студентське товариство поповнюється 250 студентами. Крім

того, 500 практикуючих юристів відвідують післяуніверситетські лекційні курси, які допомагають їм поновити юридичні знання. На кафедрах юридичного університету працюють 25 професорів (кожний т. зв. повний професор має окрему кафедру). Декілька професорів поєднують академічну кар'єру з роботою у юридичних фірмах, урядових установах, у сфері промисловості чи у судових органах. До викладацького складу входять також 70 лекторів і дослідників.

Факультет складається з таких *viggielen*: приватне право (включаючи нотаріальне право); конституційне право і адміністративне право (в т.ч. податкове право); кримінальне право; міжнародне і порівняльне право; кримінологія; економіка; інститут комп'ютерного права; клініка першої допомоги; філософія права; історія права; соціологія права.

В університеті організовані численні кафедри, наприклад, соціології права, емпіричної кримінології; приватного і нотаріального права; спадкового; податкового права; історії права; права соціального забезпечення; поліцейського права; освітнього права; кримінального права і кримінального процесу; цивільного права (римського права і римської правової історії); судової психології.

Юридичний факультет Вільного університету визнано одним з найпрестижніших у Голландії. Він має широкі контакти із зарубіжними юридичними та судовими закладами. Тут здійснюються *дослідницькі програми*, які очолюють вчені факультету. Це, зокрема, міжнародне право та імплементація міжнародної економічної кооперації; принципи кримінального права; новий цивільний кодекс: від очікування до застосування; компанії і корпорації; юридичні аспекти урядової інтервенції у державі; мобілізація права; соціальна історія і кримінальна юстиція; інновації і римське право у часи середньовіччя; комерційне право; значення інформаційної технології для юридичної науки і практики.

До виконання дослідницьких проектів широко залучаються студенти факультету.

Однією з особливостей Вільного університету Амстердама є організація на юридичному факультеті *клініки юридичної допомоги*. Студенти старших курсів під керівництвом адвокатів з Амстердамської колегії адвокатів навчаються тут вирішенню юридичних справ клієнтів — мешканців найближчих районів Амстердама. Студенти не одержують винагороди за свої консультації, однак їх витрати у зв'язку з поїздками до клієнтів компенсуються з бюджету університету (як і заробітна плата

наставників-адвокатів). Підсумком дворічного навчання в клініці є екзаменаційна оцінка з відповідного предмета.

Наведемо перелік предметів (таблиця 1), що становлять зміст юридичних програм Вільного університету.

Таблиця 1

Перелік предметів (обов'язкові курси) юридичного факультету Вільного університету Амстердама

Назва навчального курсу	Назва предметів
Приватне право	приватне міжнародне право; право споживачів; цивільний процес; торговельні контракти; право власності; право платежів
Конституційне і адміністративне право	сучасне конституційне і адміністративне право; право Європейського Союзу; адміністративне право компенсації; загальна теорія держави; право навколишнього середовища; право планування навколишнього середовища; економічне адміністративне право; церковне право; парламентська історія; соціальне право
Кримінальне право	кримінальне право; міжнародне кримінальне право; пенітенціарне регулювання; поліцейське право; психологія управління юстицією
Міжнародне право	публічне міжнародне право; європейське право; приватне міжнародне право; порівняльне право; міжнародні контракти; сучасне міжнародне право
Інформатика і право	інформатика і право; сучасне право інформатики; елементарне програмування; право відповідальності; інтелектуальна власність; право торгових контрактів; право платежів
Право компаній	приватне міжнародне право для юристів, які працюють в корпораціях; право трудових контрактів; промислова власність; економіка бізнесу; європейське право
Нотаріальне право	право власності подружжя; економіка; право використання землі; оподаткування юридичних угод; приватне міжнародне право для нотаріусів; юридичні особи; право спадкування; сучасне податкове право

Як *додаткові курси*, пропонуються: адміністративне право компенсації; загальна економіка; теорія держави; трудове право; авторське право; економіка бізнесу; податкове право; адміністративно-правова процедура та інші дисципліни.

Професорсько-викладацький склад Вільного університету використовує *різноманітні методи оцінки знань студентів*, наприклад, письмове есе (50 %), його усна презентація (20 %); власне екзамен; стаття (50 %); 2 письмових завдання (50 %), письмовий фінальний екзамен; стаття; дискусія чи стаття з вивченої літератури; 12- чи 6-сторінкова стаття, комбінована з усним екзаменом; усний чи письмовий екзамен.

Крім Вільного університету, в Амстердамі існує ще один *всесвітньовідомий університет*, на юридичному факультеті якого навчаються 1400 студентів. Професорсько-викладацький склад факультету налічує 370 чоловік. 40 професорів працюють на кафедрах і в інститутах університету, 250 лекторів, помічників дослідників і молодших викладачів читають лекції і проводять практичні заняття.

Юридичний факультет університету робить основний наголос на поглибленому вивченні правової теорії. Курси з історії права, філософії і соціології права є обов'язковими для студентів. Крім того, студенти вивчають курси міжнародного права — право Європейського Союзу, міжнародне право; корпоративне міжнародне право.

При юридичному факультеті працюють *дослідницькі інститути*: Інститут правової теорії; Інститут праці і права; Центр природо-охоронного права; Інститут міжнародного права; Інститут інформаційного права. Факультет пропонує навчальні програми: голландське право; нотаріальне право; міжнародне право; адміністративне право; податкове право; адвокатура; податковий агент; право (спеціалізація вільного вибору). Студенти факультету активно працюють в Асоціації європейських студентів-юристів. На юридичному факультеті щорічно навчаються 45 студентів-іноземців. Специфікою університету є чутливе реагування на коливання і вимоги ринку ідей та освіти. Утримання юридичного факультету щорічно обходиться державі у 27 млн гульденів.

Юридична професія. У Голландії працюють близько 12 тис. аторнеїв і суддів. Термін «аторней» застосовується до членів Голландської асоціації адвокатів. Випускник університету, який одержав роботу в юридичному офісі, реєструється як адвокат.

3 роки він навчається під наглядом аторнея і наступні 7 років займається практикою, перш ніж буде вважатися кваліфікованим аторнеєм. Стосовно клієнтів він з самого початку діє як аторней.

Для того, щоб стати суддею, потрібно 6 років навчання в магістратській академії для суддів і обвинувачів або 6 років юридичної практики поза адвокатурою.

Аналізуючи проблеми адвокатського корпусу голландські дослідники Е.Бланкенбург і Ф.Брюйнсма класифікують адвокатів за такими групами: молоді ідеалістично налаштовані адвокати; адвокати, що спеціалізуються на захисті прав добробуту, прав іноземців, прав наймачів квартир; комерційні адвокати; адвокати-жінки, які займаються питаннями сімейного права. Як правило, більшість юридичних фірм не мають чіткого профілю, однак існують і спеціалізовані адвокатські фірми. Нині спостерігається тенденція укрупнення фірм, хоча 90 % всіх юридичних фірм включає не більше 5 аторнеїв; крім того діє ще 927 «соло-юристів».

Значний інтерес представляють голландські фірми, які обслуговують соціально знедолені верстви населення. Міжнародна «хвиля» руху за доступ до судового механізму зачепила і голландців: студенти юридичного факультету і випускники університету організовують юридичні консультації, які забезпечують неформальний підхід, доступ до безкоштовного правового консультування малозабезпечених. Міністерство юстиції встановило в кожному юридичному окрузі Бюро юридичної допомоги, що фінансується з бюджету.

Випускники університетів мають право створювати соціальну адвокатуру — фірми, які спеціалізуються на трудовому й житловому праві, інших проблемах «бідних». Юристи одержують винагороду у формі сертифікатів, які оплачує держава.

У Голландії діє спеціалізована комерційна адвокатура: промислові об'єднання сформували великі компанії, які можна порівняти з американськими мега-юридичними фірмами. Голландські адвокати першими на європейському континенті перейняли «американський стиль» адвокатури. Професійний кодекс накладає на них менші обмеження, ніж на більшість їх європейських колег: вони можуть заявляти про спеціалізацію і рекламувати свої послуги. Корпоративні юридичні фірми Голландії мають переваги на Європейському ринку юристів: досвід торгівлі, знання мов. У той же час у них є і недоліки, зокрема — відсутність традицій у фінансовому юридичному консультуванні.

Грошовий обіг найбільших юридичних фірм у Нідерландах сягає 450 млн гульденів (тут працює 920 адвокатів), а загальний обіг адвокатури оцінюється у 1 млрд доларів на рік.

Особливо престижною у Голландії є професія нотаріусів, які мають річний обіг 900 млн гульденів. У країні нараховується 745 нотаріальних контор.

Аналізуючи проблему організації юридичної професії, варто підкреслити, що, коли 20 років тому жінки лише починали робити кар'єру в судах, то нині жінки-судді становлять 19 % усіх суддів і 17 % усіх прокурорів.

* * *

Юридична освіта в Голландії — мобільна, ефективна і європейсько орієнтована система, вивчення особливостей якої корисне для розвитку української юридичної освіти.

Система адвокатури, як і нотаріальна система, знаходиться в Україні в процесі становлення. Оскільки досвід і юридичні знання (особливо в галузі цивільного права) не мають національних кордонів, є доцільним поглиблене вивчення організаційних та функціональних принципів голландської адвокатури і нотаріату з метою прискорення формування інфраструктури юридичної допомоги в Україні.

Alina Androshchuk,

External postgraduate student Institute
of Pedagogy and Psychology of Professional
Education Academy of Pedagogic Sciences of Ukraine

PROFESSIONAL TRAINING OF LAWYERS IN HOLLAND

The article begins with reminding of what the Dutch law is and that it has borrowed the essentials from various European law traditions and now presents the synthesis of the Roman, Dutch, French, German and English laws. Holland is commonly thought to represent the Romanic group.

The author describes in detail the process of studying law in today's Holland. The basic legal education is provided at universities (institutes

and middle level vocational schools do not train lawyers). The right to train workers of law is vested to 9 law colleges with the University of Amsterdam, Free University of Amsterdam, University of Gronningen, University of Leiden, Limburg University (Maastricht), Catholic University of Neimeghen, Erasmus University (Rotterdam), Brabant Catholic University (Tilburg) and University of Utrecht. The Open University (Herlen) also teaches law.

The author lists the subjects included in the educational programmers of University Colleges of Law.

An interesting experience is that universities maintain their status independent of the government. Every university organizes the educational process and tests students at its own discretion following, however, the main legislative principles, provisions and the University Charter, although in The Netherlands a discussion is still going on as to possible abolishing the latter and giving universities the freedom to make up the list of exams.

The article analyses the problems of legal profession in Holland especially those of employment opportunities due to overproduction of specialists.

Legal education in Holland is a mobile, efficient and Europe-oriented system whose specific features are helpful to know for developing the same in Ukraine.

In Ukraine the system of advocacy as well as notary system are being built up. Since experience and juridical knowledge (in the field of civil law in particular) have no national borders it is reasonable to study organizational and functional principles of the Dutch advocacy and notariat so as to accelerate the formation of legal assistance infrastructure in Ukraine.